

J. ÚJVÁRY Zsuzsanna

Gróf Batthyány Lajosné Zichy Antónia

Absztrakt

Gróf Batthyány Lajos első látásra beleszeretett a sugárzó szépségű Zichy Antóniába, majd feleségül vette. Antónia lángoló hazafiságával a reformkor ünnepezt szépsége, a reformtalálkozók és bállok háziasszonya volt, és maga is nagyban radikalizálta férje politikai nézeteit, segítette karrierjét. Batthyány Lajost, Magyarország Első Felelős Kormányának miniszterelnökét I. Ferenc József császár 1849 januárjában letartóztatta, majd kivégezték. Antónia szerelmének kiolthatatlan tüzét, hűségének és megbocsátásának elapadhatatlan kútfejét mutatják férje fogsága és elítélése kapcsán tett erőfeszítései, amelyeket utólag *Emlékirat*ba öntött gyermekei számára. Ez az asszony nőisége mellett mindvégig sziklaszilárd és hajlíthatatlan maradt, mint egy bátor katona; olyan volt, mint férje a politikában. Számára a férfi volt **a halhatatlan kedves**.

Kulcsszavak: reformkor, hazafiság, lángoló szeretet, mártír, „**halhatatlan kedves**”.

Antonia Zichy, the Wife of Count Lajos Batthyány

Abstract

At first sight, Count Lajos Batthyány fell in love with the radiant beauty Antónia Zichy, and then married her. During the Reform-era Antonia with her flaming patriotism was the beauty celebrated hostess of reform meetings and balls, and she herself greatly radicalized her husband's political views, helping her political career. Lajos Batthyány became the Prime Minister of the First Responsible Government of Hungary in 1848. He was illegally arrested by Emperor Franz Joseph I in January 1849, then executed. The unquenchable fire of Antonia's love, the inexhaustible source of her loyalty and forgiveness are shown by her efforts during her husband's captivity; which she subsequently poured into his *Memoirs* for her children. This woman, along with her femininity, remained rock solid and inflexible throughout, like a brave soldier; she was like her husband in politics. For her, the man was the "immortal dear".

Keywords: reform era, patriotism, flaming love, martyr, "**immortal dear**".

„Te mindig jó angyalom voltál...”

(Batthyány Lajos búcsúszavai feleségéhez az utolsó találkozásukkor)¹

1. A CSALÁD

Egy régi francia közmondás szerint: „*A férfiak olyanok, amilyenekké a nők teszik őket.*”² Nyilván sok mindenkire vonatkozik ez a mondás, de Batthyány Lajos miniszterelnökre és feleségére, „*az áldott grófnőre*”,³ Zichy Antóniára különösképpen igaz. Igaz volt ez 1833 decemberében is, amikor Batthyány Lajos egy pozsonyi estélyen megpillantotta a sugárzó szépségű, tizenhét éves Antóniát. A távoli rokon ifjú – Batthyány Lajos és Antónia harmadfokú unokatestvérek voltak⁴ – éppen Törökországba készült utazni, de nemcsak elhalasztotta tervezett útját, hanem nyolc nap múlva meg is kérte szerelme kezét.⁵ Egy év múlva a pozsonyi dómban

¹ (Batthyány, 2008: 55.)

Batthyány Lajosné visszaemlékezéseit gyermekei számára írta. „...sok könny között írtam azokat, mindjárt halála után Rohrsachban, a kék bársony könyvbe (...), némely esemény még később jutott eszembe, olvassátok együtt, gyermekeitekkel együtt, kik azóta szinte már felnőtt emberek lettek, és emlékeztetek atyátookról, de anyátookról is, ki ha ti nem lettetek volna kedves gyermekeim, egy órával sem maradtam volna tovább életbe, vagy legalább úgy bosszultam volna az ártatlan, igazságtalan és kegyetlen halálát, hogy engem is kellett volna életemtől megfosztani. – Csak miattatok maradtam életben. Szeressétek egymást és tiszteljétek atyátok emlékét. Dáka, 1882. Oct. 6-ikán. Anyátok.” (Batthyány, 2008: 6.)

Gróf Batthyány Lajosné gr. Zichy Antónia itt közölt arcképét Barabás Miklós festette 1878-ban. Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok (MNM TK), ltsz.: 2041.

² (Békés, 1999/II: 769.)

³ (Z. M., 2016.)

⁴ Batthyány Lajos gróf a Batthyányak Zsigmondi ágából származik, 1807. február 10-én, Pozsonyban született, édesapja: Batthyány József Sándor, aki már 1812-ben meghalt, de a szülők még a kisfiú megszületésekor, 1807-ben elváltak. Édesanyja: lomnicai Skerlecz Borbála. Anyai nagyszülei a Zágráb vármegyei nemesi családból való lomnicai Skerlecz Ferenc (1731–1802) helytartó tanácsos, békési főispán, udvari tanácsos, a Szent István-rend lovagja, és a nemeskéri Kiss család sarja, nemeskéri Kiss Rozália (1739–1842) voltak. Anyai dédanyja pedig a barkóci Rosty család sarja, lomnicai Skerlecz Sándorné barkóci Rosty Anna Mária (1710–1763) volt, akinek a szülei barkóci Rosty István (†1744), Vas vármegye első alispánja, országgyűlési követe, huszárcapitány és szarvaskendi és óvári Sibrik Terézia (1692–1755) voltak. (Gudenus, 1990: 130.) Antónia szülei: gróf zicsi és vázsonykői Zichy III. Károly (1785–1842) a vedrődi ágból és gróf Batthyány Antónia. (Nagy, 1865, T-Zs: 375.)

⁵ (Hernády, 2018.)

megtartották esküvőjüket. Az ifjú pár Itáliában, Svájcban, Franciaországban és Bajorországban utazgatott, és szinte repdesett a boldogságtól... A kivégzés előtt álló miniszterelnök búcsúlevelében is szerelmük első boldog éveire emlékeztette hű nejét.

Az, hogy a családban a női vonal és az általa biztosított nevelés mennyire fontos, jól kitapintható mind Batthyány Lajosnál, mind Zichy Antóniánál. Batthyány Lajos szülei már a kisfiú születése után nem sokkal elváltak, és bár édesapja az ikervári vagyont egyetlen fiára hagyta, azt anyja nem engedte ki a kezéből egészen 1834-ben bekövetkezett haláláig, és a nagy vagyomból igencsak fényűző életet élt, míg fiát bécsi nevelőintézetbe adta. Batthyány Lajosnak egyetlen testvére volt, gróf Batthyány Amália (1805–1866), aki először gróf Karl Theodor von Westerholt (†1863), majd gróf Franz Jenison von Walworth (1787–1869) felesége lett. A gyermekekről – anyjuktól nem sok törődést kaptak – az apa próbált meg gondoskodni. Batthyány József 1811-ben írt végrendeletéből, azon túl, hogy a szép birtokát egyetlen fiára hagyta, nemes emberi jellemvonása is előbukkan; arra az esetre, ha családja teljesen kihalna, vagyont

„... oly magyar katonák, tisztek és közlegények s azok özvegyei és gyermekei gyámolítására szánta, kik a haza védelmében az ellenség előtt munkaképtelenné lettek, vagy életükkel adóztak. Kívánta, hogy ezen rokkantak részére Ikervárott megfelelő épület állíttassék, vagy alakíttassék át valamelyik alkalmas uradalmi helyiség, hogy kedves lakóhelyének forgalma, népének jólléte ez által is emeltessék.”⁶

Batthyány Lajos anyanyelve a horvát volt, ám a bécsi intézetben csupán német szót hallott, így amikor a zágrábi egyetemen befejezte jogi tanulmányait, alig tudott magyarul. Majd katonaként, huszárként élte életét, és mivel örökségét anyjától kellett perelnie, meglehetősen eladósodott. 1831-ben hazaköltözött ikervári birtokára, és csupán ekkor kezdett ismerkedni Magyarországgal és a magyar nyelvvel. Ez utóbbit is majd leginkább feleségétől, Antóniától sajátította el. Sokan voltak így ebben a korban; közismert Széchenyi esete is, aki 10 éves korában még magyarul írt levelet édesapjának, ám amikor 1825-ben megtette híres felajánlását a Magyar Tudományos Akadémia megalapítására, meglehetősen törte anyanyelvét. Báró Podmaniczky Frigyes, aki maga is csak német szót hallott német származású édesanyjától, *Naplójában* a következőt írta nővéreiről: „a magyar nyelvből rendszeres oktatásban részesültek, mert gyakorlatuk vajmi kevés volt, miután az akkori világban soha senki a magasabb körből magyarul nem beszélt.”⁷

Zichy Antónia a zicsi és vázsonykői Zichy családból származott;⁸ édesapja gr. Zichy

⁶ (Bajzik)

⁷ (Podmaniczky, 2003: 14.)

⁸ Gr. Zichy Karolina apai ágról származó ősei a IV. Istvántól származó oroszvári vonal, ezen belül is az V. Ferencről kiinduló vedrődi, majd cziferi ágából eredeztethetők. A grófnő apai nagyapja, V. Ferenc (1751. február 17.–1812. augusztus 8.) veszprémi főispán, főpohárnok, az 1790–92. évi országgyűléseken több bizottság elnöki tisztjét is ellátta. Nagyanyja pedig gr. Kolowrat-Krakowszky Mária Anna, aki 1776-tól 1805. július 9-én bekövetkezett haláláig élt házasságban V. Ferencsel. Ebből a házasságból hét gyermek született, köztük Karolina édesapja, III. Károly. Ő 1785. október 11-én született, 1842-ig Vas vármegye főispáni helyettesi tisztségét is betöltötte, valamint császári királyi kamarás is volt. (Nagy, 1865/T-Zs: 375; Kempelen, 1932/XI: 177–178.) (Nem tévesztendő össze a Magyar Udvari Kamara elnökével, Zichy II. Károllyal, aki 1779-ben született, majd az ő özvegyét, gr. Seiler Crescenciát vette feleségül gr. Széchenyi István. Ő államminiszter és hadügyminiszter is volt.)

II. Károly Vas vármegyei főispán helyettes és királyi kamarai tanácsos, édesanyja gr. Batthyány Antónia volt, akik 1807-ben kötöttek házasságot; négy leányuk és három fiúk született. Antónia negyedik gyermekként 1816. július 14-én, és húga, Karolina – akiről még lesz szó – 1818 novemberében született.⁹ Lajos gróffal szemben Antónia meleg, szerető családban nőtt fel, és bár az igen vagyonos Zichy család alapvetően dinasztiahű hagyományokkal rendelkezett, a család modern haladó gondolkodással bírt; sokat jótékonykodtak, birtokukon magyar iskolát alapítottak, és birtokaikon bevezették a magyar ügyintézést. Gyermekeik a családból örökölték tovább mély vallásosságukat, segítőkészségüket és nemzeti elkötelezettségüket.¹⁰ Antónia igen szépen beszélt magyarul, németül, angolul és franciául. A felcseperedett Zichy-lányok pedig hamar a pozsonyi és a pesti társas élet központjává váltak.

Az ifjú pár Ikervárra (Vas vármegye),¹¹ Batthyány Lajosnak az apjától örökölt kastélyába költözött. Az apa 1811-ben készített végrendeletében a birtokot egyetlen fiára, Lajosra hagyta, ám azt anyja kijátszotta, és majdnem elherdálta a vagyont; az igen nagy adóssággal lett megterhelve. Batthyáynak új, korszerű gazdálkodással és igazgatással kellett az uradalmat jövedelmezővé tennie. Már Batthyány József csináltatott angolparkot, vadaskertet és üvegházat, amelyeket az ifjú pár alaposan átalakított. Az egykori barokk kastélyt az 1840-es évek közepén a házaspár fel is újjátta, megnagyobbította Pollack Ágoston és Ybl Miklós tervei alapján. Maga a kastély itáliai miliót árasztott, hiszen mindketten rajongtak Itáliáért; ifjú házasként ott töltötték mézesheteiket, és Batthyány Lajost kadétévei is oda kötötték. Antónia, a vele született szépérzékkel és kifinomultsággal, valódi tündéerkertet – „*ritka szépségű angolkert*” – varázsolt a kastély köré gyönyörű parkkal, különleges virágokkal; acantusokkal, clematisokkal.

„Ékesíti e várost az uraság gyönyörű kastélya és ritka szépségű kertje. A Rábán túl is van egy természetes kert, szép jegyene- s nyárfacsoportokkal, halas tavakkal, méhes-házzal, fácskanyóssal, gyümölcsössel, 's egy roppant kiterjedésű kaszállóval.”¹²

A „*nagy ananas házban*” különféle külföldi növények mellett 1000 db ananászfát említ Fényes Elek 1836-ban.¹³ Ünnepi alkalmakkor zenei és irodalmi délutánokat, esti bálakat, nagyszabású lóversenyeket és vadászatokat, fényűző lakomákat, valamint pompás színi előadásokat rendeztek. Ikervári kastélyuk ajtaja nemcsak az arisztokraták, hanem a környékbeli középneveltség és értelmiség előtt is nyitva állt, így rengeteg vendég látogatta őket.¹⁴ Híres volt a gróf értékes könyvtára – mintegy 6000 db-ot számlált¹⁵ – és különleges borgyűjteménye is.¹⁶

Nyilvánvaló, hogy felesége óriási hatást gyakorolt rá, ráadásul európai utazásai során – Batthyány gróf házassága előtt is sokat utazott az 1830-as években – magukba szívták egyrészt az itáliai kultúrát, másrészt a modern, korszerű államigazgatási és gazdasági ismereteket. Mint említettem, Batthyány gróf is korszerűsítette birtokait, gyárat építtetett.

⁹ (Nagy, 1865/T–Zs: 375.; Vö.: Bernáth, 2011: 7.)

¹⁰ (Hernády, 2010: 70.)

¹¹ Ikervárat Batthyány József 1789-től bírta, és ő építtette a kastélyt, amelyben Batthyány Lajos a kisgyermekkorát töltötte.

¹² (Fényes, 1851, I, 131.)

¹³ (Bajzik)

¹⁴ Uo.

¹⁵ (Rados, 1939: 68.)

¹⁶ (Hernády, 2018.)

2. A REFORMKORI ÉVEK

Széchenyi 1827-ben gondterhelten jegyezte fel *Naplójában*: „Nincsen jó magyar társaság: ez Magyarország hanyatlásának és gyengeségének ismertetőjele.”¹⁷ Pedig az 1825. augusztus 6-án August Sedlnitzky császári belügyminiszternek küldött titkosrendőri jelentés az ekkor megjelenő díszmagyar ruhadarab születésének pontos időpontjáról és körülményeiről is tájékoztat bennünket:

„...a nemes ifjak az Árpádok és a hunok ősrégi viseletét újra behozni elhatározták (...) Minden jel arra mutat, hogy az ősrégi viselet behozatala nem a véletlen műve, hanem holmi gonosz célzattal van összekötve.”¹⁸

A 18. században elfeledett, majd a reformkorban visszahozott díszmagyardivat fontos dátuma: 1825 mellett inkább 1835. Ugyanis ekkor koronázták meg V. Ferdinándot (1835–1848). A koronázás volt az első alkalom, ahol az arisztokrácia tagjai az előkelőségüket jelképező színpompás, drága díszmagyart magukra öltötték. A nők csillogó, aranyos selymekből varratták ruháikat jellegzetes szalagbefűzéssel, buggyos ujjakkal és több méter hosszú uszályal. Pártát vagy főkötőt viseltek hozzá az elmaradhatatlan, kisméretű köténnyel és a fejdíszbe tűzött fátyollal. A férfi díszmagyarok pompájukban nem maradtak el a női mögött: a zsinórhímmzéssel díszített színes bársony dolmányra szőrmével szegett mente borult.¹⁹

Széchenyi fentebb idézett zord sorai azonban már nem illettek a magyar fővárosra; néhány év alatt megváltozott a helyzet Pest-Budán:

„Ami azt illeti, nincs még egy város, ahol annyi bált tartanának, mint Pesten, ha valakinek ilyesmihez van kedve, akár minden este táncolhat, a farsang első napjától az utolsóig (...) Ha nem hallanám, milyen nyelven beszélnek, nemigen tudnám megmondani, voltaképp melyik nagy fővárosban is bálózom éppen.”

– vetette papírra 1839-ben egy lelkes angol utazó, John Paget.²⁰ És valóban, a *Honművész* 1839-ben január 1-je és február 15-e között, a farsangi idény majd minden napján fényes és jól sikerült pesti „nyilvános” és „magány” bálról számolt be. 10–15 év alatt Pest-Buda társasági központ lett, ám ez nemcsak az egyébként finom eleganciával öltözködő Széchenyinek, hanem a Zichy-lányoknak, vagyis Zichy Antóniának és Karolinának, és természetesen férjeiknek is köszönhető. A társasági élet szervező elve ebben a korszakban egyébként is esztétizáló megközelítésű volt: a szépség. Az előkelő nők arra voltak hivatva, persze csak azok, akiknek erre volt indíttatásuk, hogy a társas élet lelke, tartalma és színe legyenek.²¹

¹⁷ Idézi: (Tompos, 2005: 14.).

¹⁸ (Tompos, 2005: 14.)

¹⁹ (Tompos, 2005: 13–18, 57.)

²⁰ (Paget, 1987: 82.) A mű eredeti kiadása: John Paget: *Hungary and Transylvania, with remarks on their condition social, political and economical*. London, 1839.

²¹ (László, 2007: 162.)

„A legmagasabb körök társadalmi árával való úszás már maga is egy bizonyos hazafias kötelesség teljesítésének felelt meg, amennyiben e magasabb s befolyásos társadalmi körök megalkotása és fenntartása nélkül politikai viszonyaink fokozatos s erőteljes kifejtése s tevékenysége még csak nem is képzelhető. Ez volt Széchenyi Istvánnak általánosan elfogadott s felkarolt eszméje”

– írta visszaemlékezéseiben báró Podmaniczky Frigyes, aki maga is végig harcolta a szabadságharcot, és igen fontos szereplője volt a 19. századi pesti társaságnak.

„A fiatal asszonyok társaságának tagjai a következők valának: Gróf Batthyány Lajosné, gróf Károlyi Györgyné, gróf Zichy Edmundné Gróf Zichy Manóné, gróf Szapáry Antalné, gróf Csekonics Jánosné, báró Orczy Pistáné, gróf Erdődy Jánosné, született Raczynska, s ha esetesen Pesten időzött, gróf Degenfelden-Schomburg Imréné. A férfiak közül a habituék (állandó tagok) közé tartoztak: Gróf Batthyány Lajos, gróf Batthyány Kázmér, báró Orczy Lajos, gróf Teleki László, gróf Zichy Pál, gróf Esterházy István, báró Mesnil Viktor, gróf Andrássy Gyula, gróf Bethlen József, báró Podmaniczky Frigyes, s néha felkerestek bennünket Károlyi György, gróf Erdődy János, báró Wenckheim Béla. E kis számú társaság azon összetartozandóságánál fogva, melyet annak tagjai egymás iránt éreztek, s azon erélynél fogva, melyet minden alkalommal kifejtteni tudtak és akartak, akkoriban Pesten a nagy szót vitte úgyszólván korlátlanul.”²²

A *Honderú*, az *Életképek* és a *Pesti Divatlap* rendszeresen beszámoltak azokról a társasági eseményekről, amelyek középpontjában a két ünnepelt szépség állt. Szerepük különösen a Védegylet eszméinek felkarolása miatt volt fontos, hiszen amit ők viseltek, az volt Pesten a divat!²³ 1830-tól kezdve jelentek meg a magyar divatlapokban a piros-fehér-zöld színű modellek is.

Nem véletlen, hogy Pest elfoglalása után, 1849 telén kiplakátolták:

„...ki Februárius 3-tól kezdve veres tollat vagy szalagot, vagy veres szegélyű fekete szalagot, vagy bárminemű szabadság kori jelet és nemzetőrségi köntöst viselend, minden különbség nélkül befogatik és katonaság közé soroztatik.”²⁴

Eltűntek a felszínről a nemzeti érzésről árulkodó jelek, de rejtett módon mindenhol hordták, hímezték, varrták. A tiltás a zsinóros magyar öltözékekre is vonatkozott, de azt is hordták; ez a passzív ellenállás jelképe lett.

Az 1839. év januárjában tartott pesti kereskedelmi bálon a rendőrségi jelentések szerint is mindenki magyar ruhát viselt és magyarul beszélt.²⁵ A *Pesti Divatlap* 1844. évi *Őszutó* számában, a *Tárcza* rovatban arról számoltak be, hogy gróf Károlyi Györgyné és gróf Batthyány Lajosné „nem rég a legegyszerűbb belföldi szövetekben tevék diszlátogatásaikat, s a nagylelkű magyar hölgyek példáját követni számosan határozzák”.²⁶ Szintén ebben a rovatban jelent meg, hogy a két nőnek gróf vajai Vay Dániel és társai éjjeli zenét adtak. A gróf

²² (Podmaniczky, 1984: 197–198.)

²³ (Tompos, 2005: 57.)

²⁴ (Mátray, 1989: 87.) Idézi még: Tompos Lilla: *‘48 hatása a magyar viseletre.*

²⁵ (Takáts, 1929: 495.)

²⁶ (*Pesti Divatlap*, 1844. 19. szám – *Őszutó* 10. 91.)

beszédében „a magyar polgári küzdelmek egyik legerősebb tölgyének élő borostyánja”-ként üdvözölte a két nővért.²⁷ Az 1844. télelő 8-i számában a szerkesztő azt jelezte, hogy a Védegyeleti bál elnöke gr. Batthyány Kázmér lesz, háziasszonyai pedig Batthyány Antónia és Károlyi Karolina grófnők. Azt is meghirdették, hogy a bálon a „vendégek, a'mennyire lehet, belföldi kelmékben és nemzeti szabású öltönyben kéretnek megjelenni, egyszerűség leendvén földi-sze e nemzeti vigalomnak”.²⁸ Ezzel azonban komoly gond volt, hiszen a Valero Selyemgyárban gyártott kelmék és a Koch Antal cégéből kijövő kárpitbársonyok még nem voltak alkalmasak a habkönnyű báli öltözék számára. Más magyar termék pedig még alig akadt, kivéve az olcsó, paraszti rétegek számára gyártott kékfestő kartont. Így az 1844/45-ös évi báli ruhák anyaga végül a karton lett, természetesen a Zichy nővérek példamutatása nyomán. Petőfi Sándor versben ekként magasztalta a két szép nővért:

– Láttátok-e a két tündérvirágot,
Borús hazánknak két sarkcsillagát?
Evezhetsz bátran, nemzetem hajója.
Nem veszthet az célt, aki ilyet lát. <...>

Ott álltak ők, mint égi jelenések.
Szokatlan köztünk ilyen látomány...
Ahogy sokáig néztem volna őket,
Szemfényemet vesztettem volna tán. <...>

Ragyogjatok ti ébredő hazámban
Hajnalsugárral, testvér csillagok!
Sugárotokra, Memnon szobraképen,
A nemzetáldás zengedezni fog.

Petőfi²⁹

A reformkori fellendülés minden tekintetben meglátszott; Pesten megfogyatkozott a német könyvek és a német újságok előfizetőinek száma, ellenben megnőtt a magyaré. A német színházlátogatók híján pedig kénytelen volt a magyarral egyesülni.³⁰ A *Pesti Divatlap* számaiban nem győzte buzdítani olvasóit a magyar szabású és hazai anyagokból készült öltönyök csináltatására, hordására, a magyar szó használatára. Az *Őszutó* 17. számában a tudósító a következőképpen lelkesedett:

„A csak most végződött pesti vásáron a kőszegiek által gyártott s ide hozott posztó-kelme, ha még annyi lett volna is, mind elkelt. Valero selyem- és Koch bársonygyára alig győzi a sok munkát. <...> a mult számunk mellett közlött divatkép szerint már is többen csináltattak hasonló magyaros szabású és kelméjű öltözetet.”³¹

²⁷ (*Pesti Divatlap*, 1844. 19. szám – *Őszutó* 10, 123.)

²⁸ (*Pesti Divatlap*, 1844. 23. szám – *Télelő* 8, 155.)

²⁹ (*Pesti Divatlap*, 1844. 21. szám – *Őszutó* 24. 115.)

³⁰ Vö. (Podmaniczky, 2003: 30–31; Fábri, 2009, passim.).

³¹ (*Pesti Divatlap*. 1844. 20. szám – *Őszutó* 17. 107.)

3. A HAZA SZOLGÁLATÁBAN

Egy ideig úgy tűnt, hogy Batthyány Lajos, aki 1839 előtt nem is lépett fel a politika színpadára, Széchenyi István követője lesz. Annál nagyobb volt a meglepetés, amikor 1839-ben rögtön ellenzéki szellemben nyilatkozott. Míg Széchenyi bizonyos gazdasági reformok érdekében hajlandó lett volna politikai engedményeket tenni, Batthyány az alkotmányos jogok védelmében inkább lemondott a pillanatnyi gazdasági térnyerés lehetőségéről.³² Az ország fejlődését nem a gazdaság terén teendő apró lépésekkel akarta elérni, mint Széchenyi, hanem az ellenzéki erők összefogásával, politikai reformok kikényszerítésével. Batthyányt már a családi hagyomány is arra predesztinálta, hogy vezérszerepet töltsön be. Ebben egyértelműen közrejátszott felesége, Antónia, aki nagymértékben radikalizálta, valamint rokonai és Vas vármegyei barátai, továbbá apósának féltestvérei: Zichy Edmund és Eugén grófok, valamint sógorai: Zichy József gróf, Károlyi György gróf és Odescalchi Ágost herceg, akik mind az ellenzék sorában tűntek fel az 1839/40-es országgyűlésen.³³ Titkosrendőri jelentések tucatjai tanúskodnak arról, hogy Zichy Antónia politikai szerepének jelentőségét nem az ellenzék túlozta el. Batthyány Lajos első programnyilatkozatában maga is hangsúlyozta: „A hazaszeretet felgerjesztésére minden veszélyeztetett nemzetnél hathatós eszköznek tapasztaltatott a nőnem ösztönzése; hogy ez nálunk is mennél előbb fogja fel e dicső szerepet, iparkodni fogunk.”³⁴ A grófnő valóban meghatározó egyénisége volt mind a pozsonyi országgyűlésnek, mind a pesti társasági életnek. Testvérével együtt az 1839–1840-es országgyűlésen nemcsak háziasszonyi szerepében befolyásolta a Főrendi Házat, hanem részt vett az üléseken is, amelyeken zajos tapsaival befolyásolta a hallgatóságot.³⁵ Estélyein háziasszonyi szerepében vagy a bálkon egyaránt híveket toborzott az ellenzék számára. Személyiségének páratlan varázsa elősegítette Batthyány Lajos politikai karrierjét is; annak ösztönzője és támogatója is volt egyben.³⁶

A császári titkosrendőrség így jellemezte Batthyányt:

„figyelembe véve nevét, gazdagságát, csillogó tehetségét és olvasottságát, a mostani 1839/40-es országgyűlés legfontosabb és legbefolyásosabb ellenzékijének tarthatjuk. <...> Ő volt a főrendi ellenzék lelke, de ugyanakkor a rendi ellenzékre is jelentős befolyást gyakorolt.”³⁷

E jelentés ugyan kissé túlzó, mert az ellenzék igazi vezére Deák Ferenc volt, de Batthyány erős kézzel és roppant céltudatosan irányította a mágnásellenzékét. Deákban nem voltak vezéri ambíciók, Széchenyi már eltávolodott a liberális vezérkartól, Kossuthnak pedig még sem rangja, sem tekintélye nem volt ekkor.³⁸ Így Batthyány Lajosnak nem volt sem kihívója, sem

³² (Molnár, 2000: 11.)

³³ (Molnár, 2000:12. /3.jz./)

³⁴ (Takáts, 1929: 491.) Idézi még: (Hernády, 2018.).

³⁵ (Molnár, 2007. 93.)

³⁶ (Molnár, 2000: 20.)

³⁷ (Molnár, 2000: 21. /68.jz./)

³⁸ (Molnár, 2000, 22.)

megfelelő ellenlábasa. Az ő kezdeményezésére jött létre a főrendi napló, amelyhez bevezetette a gyorsírást is. Az 1844-es országgyűléssel kapcsolatban Majláth György országbíró a következő kijelentést tette: „Bizony jó rendbe tartja őket. Még a tekintetével is vezényeli. (...) Ez az ember valóban egy pártot, s pedig egy hatalmast reprezentál.”³⁹

1844-ben, az országgyűlésen Batthyány elsőként követelte, hogy a Habsburg Birodalom vezetése Magyarország kormányzásában vegye politikájának mértékéül a magyar alkotmányosságot, és ne az Örökös Tartományok esetében alkalmazott abszolutisztikus módszert érvényesítse. Batthyány elveiben odáig jutott, hogy még Kossuthnál is radikálisabb hangot megütve követelte az ország önrendelkezését.⁴⁰ 1846 novemberétől hivatalosan is Batthyány Lajos lett az ellenzék Központi Bizottmányának elnöke, majd ő hozta létre 1847-ben az Ellenzéki Pártot, amelynek elnökévé választották.⁴¹ Podmaniczky Frigyes a szabadelvű ellenzéknek országos jellegűvé válását 1846-ra tette, amikor Pesten első ízben tartottak nagy, központi értekezletet.

„Ezen első értekezlet alkalmával a megyékből felérkezett számos párttagok tiszteletére s e nagyhorderejű intézmény alapításának megünneplése céljából több köz- s magánjellegű ebéd lett rendezve – megjegyezvén, hogy a banquettek keletkezésének korát éppen akkoron éltük. Pesten a Nemzeti Kör, különösen gróf Teleki László fázadozásai nyomán alakulván, lett az ilyen tüntetést célzó közebédek egyik fő színhelye, míg gróf Batthyány Lajos, gróf Batthyány Kázmér, s ezek felső értekezlet megtartásakor gróf Széchenyi István házaiknál is, úgynevezett diplomaticus ebédek adtak, melyek közben a komoly eszmecsere folytatást (...) nyert.”⁴²

Kossuth, akit Batthyány nem kevés anyagi áldozat és munka során Pest megye követévé választott, az utolsó rendi országgyűlésen ekként nyilatkozott a pártvezérről:

„Barátom, ez ember előtt kalapot veszünk, a legváratlanabb körülményekben is éleslátású mint a hiúz, maga elhatározásában sebes mint a villám, s aztán szilárd és hajthatatlan, mintha minden idege vasból volna.”⁴³

És Széchenyi István, akinek *Politikai programtörédek* című munkája 1847 februárjában jelent meg, ekkorra már kiírta magát az ellenzék soraiból;

„...nem fér össze egy ilyen nagy férfi állásával ily túl a rendén indulatos írásmodor, s a szélsőségekbe átcsapó gögös s lenéző gondolkodásmód.”

– írta *Naplójában* Podmaniczky Frigyes.⁴⁴

³⁹ Idézi: (Molnár 2000: 22 /73., 74.jz/).

⁴⁰ (Hermann, 2007: 795.)

⁴¹ (Molnár, 2000: 23.)

⁴² (Podmaniczky, 1984: 214–215.)

⁴³ Idézi: (Molnár, 2000: 24. /80.jz./).

⁴⁴ (Podmaniczky, 1984: 221.)

4. A KÉT ASSZONY

Az 1840-es évek elején tehát Batthyány Lajos politikai pályája villámgyorsan emelkedett, ám házasságuk megromlott. Senki sem tudhatja, hogy az égető láng, amely a férfiban meggyúlt sógornője, Karolina iránt, magától lángolt-e fel, avagy a szép grófnő izzította fel tudatosan? Karolina életét és erős egyéniségét ismerve inkább az utóbbi feltevés igaz. Mindenesetre, amikor Károlyi György gróf feleségül vette Karolinát, nagyon szerelmes volt a nőbe, és élete boldogságát remélte tőle.

„Az idő meg fogja mutatni, mennyiben érem el célomat, de szinte előre meg vagyok győződve, hogy forrón szeretett Karolinámmal megelégedett egyezségben fogom napjaimat eltölteni.”

– írta bele naplójába, 1836. május 14-én.⁴⁵

Bár később igen csalódott és magára maradt férfi, férj vált belőle; felesége a szabadságharc leverése után – közös megegyezéssel – külön élt tőle, majd emigrált. Az emigrációban egy ideig Klapka Györggyel élt együtt.⁴⁶

Mindenesetre Széchenyi István rendkívül szemrehányó hangvételben írt egy, a Karolina grófnőhöz címzett levelében a közte és sógora között kialakult viszonyról. Megírta az asszonynak, miszerint dühös lett Batthyányra, mert egy előnytelen tulajdonságát is megismerte, mégpedig a hálátlanságot. A férfi ugyanis szinte elhagyta feleségét és gyermekeit, pedig családjának nagyon sokat köszönhet – írta Széchenyi –, mert ők időt és pénzt nem kímélve törekedtek arra, hogy Batthyány elérje céljait. Széchenyi arra kérte a grófnőt, hogy ezt Batthyányval is közölje.⁴⁷

„Az életnek minden öröme oda van, és barátod innentúl csak sajnálatodra méltó életét fogja élni. Meg fogsz érteni, de nem is az én jövőmről van szó, nekem nincs – szegény elámított asszony jövőjéről, sorsáról, végveszélyéről.”⁴⁸

– írta Batthyány. Magánéleti válságának ékes bizonyítéka ez az olaszországi útja előtt írott levél 1847-ből. Karolina ekkor Velencébe utazott, majd titokban Batthyány is követte az asszonyt, akit felszólított: „álljon az egyik oldalra vagy a másikra, nincs többé arany középút” – ezeket a szavakat Batthyány a Teleki Lászlóhoz írott levelében örökítette meg.⁴⁹

Mindenesetre Karolinának gyermeke is született e kapcsolatból, akinek keresztapja Széchenyi lett. A felső körökben is szinte közbeszéd tárgyát képező viszonyról Antónia is tudott, mégis megbocsátott férjének; erre a legbeszédesebb bizonyíték a feleség minden tette, amit elkövetett férjéért annak 1849. januári letartóztatása után. Mindaz több volt, mint amit egy asszony megtehet a párjáért. Mintha a két emberben magasan lángoló tűz egymást égette volna, kapdosta, de mégsem aludt ki, sőt összeadódott, és hatalmas lángot vetett;

⁴⁵ (Fazekas, 1998: 365.)

⁴⁶ (Bernáth, 2011: 38–39.)

⁴⁷ Széchenyi István levele gróf Károlyi Györgynéhez, Pest, 1842. október 12, Pest. Lásd (Bártfai Szabó, 1943: 419.).

⁴⁸ Batthyány Lajos levele Teleki Lászlóhoz. In: (Molnár, 2007: 661.).

⁴⁹ (Molnár, 2007: 683.)

Batthyány zseniális miniszterelnöki intézkedéseiben biztosan benne volt Antónia szelleme, segítő ereje.

Zichy Antónia szerelmének, szeretetének kiolthatatlan tüzét, hűségének, megbocsátásának elapadhatatlan kútfejét és férje hazaszeretetét is tápláló hazafiságát mutatják Batthyány fogsága és elítélése kapcsán tett erőfeszítései, amelyeket utólag *Emlékirat*ba öntött gyermekei számára:

„Megnyugtató az az öntudat, hogy mindig és minden nehézség dacára iparkodtam őt követni, akárhol volt és őt mentől többet látni”⁵⁰

– írta. Ez az asszony nőisége mellett sziklaszilárd és hajlíthatatlan maradt, mint egy bátor katoná; olyan volt, mint férje a politikában, akit valójában ő radikalizált. Antónia bámulta férje „*határozott jellemét és lelki erejét*” – ezt *Emlékirata*iban írta.⁵¹ A férfiban, akit házastársául fogadott, nem pusztán férjét, gyermekei apját, hanem a hazáját felemelő politikust is szeretete. Halála után pedig piedesztálra emelte: „*egy szent Martyrt csináltak belőle; mint egy szent előtt térdelhettem volna előtte*” – írta.⁵² Batthyány Lajos, bár a sógornőjével folytatott viszony nyomán hűségében elbukott, búcsúlevelében ekként fejezte ki érzelmeit:

„...ezekben a sorokban ismétlem meg neked mélyen átérzett kifejezését forró hálámnak és tiszta szerelmed minden kincse iránti csodálatomnak, amelyet megérdemelni sosem tudtam (...) Isten veled! Úgy halok meg, hogy csak a Te képed van a szívemben, a te neved az ajkamon! Viszontlátásra!”⁵³

5. „ÉLJEN A HAZA!”

1848. március 14-én országgyűlési küldöttség vitte Bécsbe a Kossuth által fogalmazott radikális *Felirati javaslatot*, amelynek legfontosabb pontjai a következők voltak: az uralkodó nevezze ki teljhatalmú helytartóvá István nádort és miniszterelnökké gróf Batthyány Lajost, valamint, hogy tegyen ígéretet az országgyűlésen alkotandó törvények szentesítésére.

A március 17-én kiadott királyi leirat azonban csak István nádor kinevezését tartalmazta, Batthyányét nem, de Kossuth és Batthyány rávették a nádort: teljhatalmával élve nevezze ki őt miniszterelnökké. Az országgyűlési küldöttség bécsi útjának sikerét a március 15-i pesti forradalomról érkező hírek is nagyban elősegítették.⁵⁴ Az Első Magyar Felelős Kormány miniszterelnöke szó szerint is felelősen cselekedett; felelősen és következetesen képviselte az ország érdekeit a dinasztával szemben is, sőt arra törekedett, hogy az ország az 1848 tavaszán elért helyzetét megőrizze, és a birodalom súlypontja Magyarországra kerüljön át.⁵⁵

⁵⁰ Mint fentebb jeleztem, Batthyány Lajosné emlékiratát férje fogságáról és haláláról gyermekeinek írta utólag, 1882. október 6-diki dátummal, Dákán. (Batthyány, 2008: 40.)

⁵¹ (Batthyány, 2008: 55.)

⁵² (Batthyány, 2008: 55.)

⁵³ (Batthyány, 2008: 80.)

⁵⁴ (Hermann, 2007: 896–897.)

⁵⁵ (Hermann, 2007: 896–897.)

Óriási munkát végzett a Nemzetőrség megszervezésében (1848:22. tc.). Azt is sikerült elérnie, hogy az uralkodó a magyar katonaságot a magyar kormány alá rendelje, és a magyar honvédség megszervezésében is döntő szerepet vitt. A miniszterelnök által felállított magyar honvédsereg Európa legerősebb államának hadseregét veri majd ki az országból a győzedelmes tavaszi hadjárat során – ez a magyar történelem egyik legfényesebb fejezete –, és az csak az Orosz Birodalom segítségével lesz képes felülkerekedni.

Batthyány Lajos 1848. szeptember 11-én kormányával együtt ugyan lemondott, de másnap mégis visszavette a gyepelőt, mivel Jellačić bán 50 ezer fős seregével átlépte a Drávát, és a felelős miniszterelnök tudta, hogy a hazát mindenáron – még a formális törvényességi kereteket túllépve is – meg kell védeni. Így a honvédelem irányítását ügyvezető miniszterelnökként továbbra is Batthyány végezte, aki újabb honvédtoborzást rendelt el.

1848 decemberében a kormány Debrecenbe költözött, és azonnal megindult a főváros megszállása a császári katonaság és Jellačić horvátjai által. Batthyány Lajos letartóztatását már a decemberi bicskei császári főhadiszálláson szóba hozták, ám arra csupán 1849. január 8-án került sor.

„Ma híresztelik, hogy gróf Batthyány Lajos, gróf Károlyi István, Deák Ferenc (erről mások ellenkezőt mondanak) és gróf Andrássy Gyula elfogattak. Szintén mondják, hogy halottaink koporsóit (midőn a temetőbe vitetnek) a vámháznál levő császári cordonőrök felnyitattják és megvizsgálják, vajon valóságos halottak vitetnek-e ki”

– jegyezte fel napjójában Mátray Gábor.⁵⁶

Antónia mindenhová követte letartóztatott férjét; először – annak kívánsága szerint – lkervárott maradt a gyermekekkel, de nem sokáig tartotta meg kérését, már január 21-én Pestre utazott, és magával vitte a gyermekeket is. Visszaemlékezéseiben a grófnő azokat a napokat ekként örökítette meg:

„Január 8-ikán ugyanabban az órában, midőn őt elfogták, íróasztalomnál ültem, Lajos képe előttem volt, azon kép, melyet mint menyasszony tőle kaptam. Egykori boldogságunk mint fiatal házasok, szomorúságunk és fájdalomunk, midőn két gyermekünket veszítettünk –, azt mind ködfátyolként előttem láttam, egyszerre olyan fájdalmat éreztem szívemben, utána vágytam, éreztem, hogy ő szenved. Ezen pillanatban sírnom kellett. Oh, ez előérzete volt (talán) mindannak, mit ő később szenvedett és engem véghetetlen szerencsétlenné tett.”⁵⁷

Amikor megérkezett Pestre, rögtön látta a városon a nagy változást: előző év szeptemberében, amikor elhagyta,

„...akkor még magyar város volt, (...) most mindenütt osztrák katonaság volt, fekete sárga zászlók minden nyilvános épületen, az emberek képén látszott a szomorúság, a levertség kifejezve.”⁵⁸

⁵⁶ Mátray Gábor muzsikus, zenetörténész, a Nemzeti Múzeum, majd 1846-tól a Széchényi Könyvtár kinevezett őreként munkálkodott. Naplóját – *Töredék jegyzmények* – Fülep Katalin adta ki. Az idézett rész: (Mátray, 1989: 63.).

⁵⁷ (Batthyány, 2008: 15.)

⁵⁸ (Batthyány, 2008: 16.)

Az asszony Windischgrätz herceghez is folyamodott, hogy megsürgesse férje perét és azt kérje, hogy becsületszóra engedjék szabadlábbon védekezni, de elutasításban részesült.⁵⁹ Április 23-án, a magyar seregek közeledtének hírére az osztrák kabinet a foglyokat elrendelte elvitetni Budáról. Előző nap Antónia könyörgött férjének, hogy szökjön meg, menjen vele, ő mindent előkészített, de ő elutasította: „Jó lovon, karddal a kézben szívesen, de így asszony mögé bújva, ahhoz nem tudom elhatározni.”⁶⁰ Zichy Antónia *Emlékiratát* ekként folytatta házának sorsán, szenvedésén szánakozva:

„Ha lelke [ti. Batthyány Lajosé] köztünk van, és fájdalunkat, szenvedésünket látja, akkor talán boldogabb ő ott, ahol van, mint mi itt, a szenvedés és szomorúság völgyében!”⁶¹

Az asszony ismét minden utat megjárta férje kiszabadításáért, de sehol nem talált módot arra. Batthyányné *Emlékirataiból* egyértelműen kitűnik Pest-Buda visszafoglalásának nagyszerűsége, örömteli volta, aminek Emmi kislánya is ujjongott, de ő „búsult” – ahogy írta –, hiszen férje messze hazájától, börtönben volt.⁶² Nem is szívesen utazott el Pestről, „ott hagyni a magyar világot és az osztrák katonauralom alá jönni” – írta.⁶³ Ezután az asszony Emmikével hamarosan Pozsonyba utazott veszélyes helyeken, a Fertő-tó mocsaras területén súlyos, kolekrajárványos helyeken át érkezett meg. Fáradtságot nem ismerve azonnal hozzáfogott a láthatási engedély megszerzéséhez.

„Végre a harmadik napban bátyám kíséretében felkocsiztunk: egy szót sem szólhattam, úgy dobogott a szívem örömömből őt látni, de egyszersmind aggodalomból is; nagyon szomorú hatást tett kinézése, sovány lett ezen rövid idő alatt, melyben nem láttam, megőszült; a szoba üres volt és setét (...). Csak a tiszt jelenlétében volt szabad vele beszélni...”⁶⁴

Azonban augusztus 11-én az egykori miniszterelnököt továbbvitték Olmützbe. És ezután bekövetkezett 1849. augusztus 13-a, a világsi fegyverletétel; „Magyarország fölött is a kegyetlen sors határozott. Legyőzetett, a világsi fegyverletétel történt!” – írta Zichy Antónia.⁶⁵ A hú asszony Bécsen keresztül azonnal Olmützbe akart utazni, de a császárvárosból nem engedték tovább. Így visszatért Pozsonyba azon értesülésre, miszerint a foglyokat innét fogják Pestre szállítani a Dunán, hajóval. Mindenáron találkozni akart férjével. Amikor meglátta,

„mit éreztem akkor, azt nem írhatom le, gyermekeimmel együtt odasiettem, nem tudom, hogyan, de keresztül az örökön, a katonákon, a kocsinál voltam, odarohantam, kezét megfogtam, megcsókoltam, sejdítettem azon perczen, mi fog később történni? Annyira kezdtem sírni, nem tudtam magamon uralkodni...”

⁵⁹ (Batthyány, 2008: 18–19.)

⁶⁰ (Batthyány, 2008: 22.)

⁶¹ (Batthyány, 2008: 23.)

⁶² (Batthyány, 2008: 28.)

⁶³ (Batthyány, 2008: 29.)

⁶⁴ (Batthyány, 2008: 33.)

⁶⁵ (Batthyány, 2008: 35.)

– írta *Visszaemlékezéseiben*.⁶⁶

Batthyányt a hadbírótság augusztus 30-án kötél általi halálra és teljes vagyonek kobzásra ítélte, de ugyanakkor a hadbíró egy jól megindokolt kegyelmi kérvényt is beadott, amely alapján várható volt a királyi kegyelem. De I. Ferenc József császár (1848–1916) már korábban utasította Haynau tábornakszernagyot – akinek gúnyneve a *Bresciai Hiéna* volt –, hogy a kivégzésekről *utólag* tegyen jelentést.⁶⁷ Ezzel mindenféle kegyelmi procedúrának elejét vette. Ezután a foglyokat Olmützből Pestre szállították; Magyarországon Haynaunak teljhatalma volt.

A tábornakszernagy 1849. október 3-án utasította el Batthyány Lajos kegyelmi kérvényét, és mivel a kivégzést bosszúból a bécsi forradalmárok által október 6-án meglincselt Latour osztrák hadügyminiszter halála idejére tűzte ki végrehajtani, már alig maradt idő. Antónia megpróbált Haynauhoz bejutni, de kérelmét elutasították.

Október 4-én Batthyány mérget kért feleségétől, pedig ő még nagyon reménykedett az enyhébb ítéletben.⁶⁸ Október 5-én Batthyányt átvitték a siralomházba, és nem engedték meg, hogy övéitől búcsút vegyen. Még olvasni is szívet tépő Zichy Antónia ezen sorait *Visszaemlékezéseiben*. Hajlandó lett volna Komáromba rohanni, hogy Haynau lábához omolják kegyelemért, de arra sem mód, sem idő nem volt már:

„Akaratot, erőt, kitartást kellett mind arra, mi még rám várt (...), amit aznap szenvedtem, elég lett volna egy egész életre! De egész életemen át éreztem ezen szenvedést, most is vérzik a seb, melyet a kegyetlenek szívembe ejtettek!”⁶⁹ Antónia ekkor is férje szilárd politikusi állhatatosságát emelte ki; „Mivel érdemelte ő ezen bánásmódot. – Talán azért, hogy Magyarország koronáját ezen kígyói Dynastiának meg akarta tartani. – Mert hiszen miniszteri állása alatt és később is, nem egyszer bizonyította ezt. Vagy talán azért, mert esküjét nem akarta megszegni, hazáját nem elárulni, a Dynastia kedvéért annak önállóságát nem feláldozni? Azért kellett meghalni, mert mindazok a pokoli tervek nem fértek össze becsületes lelkével.”⁷⁰

Ám október 5-én Batthyánynénak mégis megadott egy röpké – 5 percnyi – találkozás az Új-épületbe átvitt férjével. Ezt testvérének, Karolinának sikerült elérnie a budai katonai parancsnoknál, Haynau tudta nélkül.⁷¹ Ennek során, nagy vívódás után, egy tört csempészett be neki, hogy azzal akár öngyilkosságot elkövetve megmenekülhessen a becstelen haláltól, az akasztástól.⁷²

„Ez a kevés perc, melyeket vele tölthettem, mind a mellett, hogy életemnek legszomorúbbak és legkeserűbbek voltak, mégis oly drága emlék, hogy semmi e világon nem

⁶⁶ (Batthyány, 2008: 39.)

⁶⁷ (Hermann, 2007: 804–805.)

⁶⁸ (Batthyány, 2008: 41.)

⁶⁹ (Batthyány, 2008: 45.)

⁷⁰ (Batthyány, 2008: 47.)

⁷¹ (Nyáry) Mások úgy tudták, hogy ezt Károlyi Lajos érte el.

⁷² Gróf Károlyi Gábor, Károlyiné Zichy Karolina fia visszaemlékezéseiben kicsit másként írja le a történetet, amelyből a két asszony egybeforrott sorsa és mindkettő nagyfokú szerelme Batthyány Lajos iránt jól kitűnik. Szerinte a tört édesanyja csempészte be, amit még Itáliában vásárolt. (Eötvös, 1908/I: 53–57.)

pótolhatná. Csak akkor tudtam, mennyire szerettem őt. Szerettem volna ott nála maradni, és vele együtt meghalni.”⁷³

Batthyánné számára férje volt a „**halhatatlan kedves**”.

Az október 5-ről 6-ára virradó éj a szegény asszony számára maga a pokol volt. Csak harmadnap tudta meg, hogy férje mégsem az általa bevitt törtől halt meg, miként akarta. A kis papírvágó kés nem volt elég éles ahhoz, hogy olyan súlyos sebet ejtsen, hogy elvérezzék, de azzal elérte, hogy súlyos sebei következtében nem akasztották fel. Sebeit bekötözték, és 6-án este golyó által kivégezték; hatkor Magyarország első miniszterelnöke a kivégzőosztag előtt állva féltérdre ereszkedett, és három nyelven vezényelt tüzet: „Éljen a haza! Allez, Jäger! (Rajta, vádászok!)”⁷⁴ Mátray Gábor feljegyzéseiben ezt az eseményt a következőképpen örökítette meg:

„October 6. Tegnap ítéltetett gróf Batthyány Lajos, néhai első minister akasztófára; ma reggel kellett volna az executiónak megtörténni, azonban reggel vérében fetrengve, de életben találtatott. (Törrel nyitá meg erét nyakán.) Délután, miután eszméletre hozatott, estve felé 6 órakor agyonlövetett. Mondják, hogy October 5-én délután 2 órakor olvastatott fel ítélete, 3 órakor kitétetett a siralomházba, hogy cselédjei és hitvese vele szólhassanak még egyszer, gróf Károlyi Lajos (ki a komáromi várból megszabadulván Pestre jött) eszközlé ki nagy nehezen. Beszélük, hogy hitvese adá neki a tört.”⁷⁵

Felesége így indokolta a kivégzés végrehajtását:

„a pesti parancsnokok féltek a bécsi zsarnokok haragjától, és nem merték az ítélet halasztását kimondani; azt gondolták, csak essék ő áldozatul akár mi módon, ha egyszer Bécsben tudják, hogy vége van életének, mindegy lesz nekik...”⁷⁶

Batthyánné ezután gyermekeivel együtt először férje nővéréhez, Bajorországba utazott, majd Párizsba, végül Zürich mellett telepedett le. Rendszeres kapcsolatot tartott fenn a bujdosó politikusokkal, főként gr. Teleki Lászlóval, akiket segítette is. Sosem vetette le a gyászruhát, amelyet majdnem negyven évig hordott. A családi legenda szerint a Habsburg uralkodóra a 13 aradi vértanúért 13 átkot mondott.

1856-ban hazaköltözött, mert gyermekeit itthon, magyarokkal akarta összeházasítani. Dákán vásárolt birtokot. Damjanich János özvegyével, Csernovich Emíliával együtt megalapította a *Magyar Gazdasszonyok Egyesületét*, amelyen keresztül sokat jótékonykodott.⁷⁷

Az özvegy a kiegyezéssel nem értett egyet, és a koronázás estélyén Pest-Buda minden palotája ki volt világítva, az övét kivéve; ő sosem bocsátott meg a hóhérnak.

1888. szeptember 29-én véget ért földi élete; dákai ravatalánál Vég helyi Dezső alispán elnökölt. A jegyzőkönyvben, amelyben a családnak kifejezték részvételüket, a következő szöveg olvasható:

⁷³ (Batthyány, 2008: 49.)

⁷⁴ Idézik többen is: (Nyáry, 2015.; Hermann, 2007.).

⁷⁵ (Mátray, 1989: 262–263.)

⁷⁶ (Batthyány, 2008: 64.)

⁷⁷ (Hernády, 2018.)

„Megemlékezik továbbá gróf Batthyány Lajosné szül. Zichy Antónia grófnőről, Magyarország első felelős miniszterelnökének özvegyéről, ki férjének erőszakos úton bekövetkezett halála után hosszú özvegyi gyász alatt erőt meríthetett a nemzet minden hű fiainak gyászából és forró részvételéből, s ezen erőt mindenkor arra használta fel, hogy megtegye hazájának és hazájáért mindazt, amit egy fennkölt lelkű nő megtenni képes.”⁷⁸

Kívánsága szerint férje búcsúlevelével a mellén temették el, amelyről korábban saját kezűleg készített másolatokat gyermekei számára.⁷⁹

6. EPILÓGUS

A svájci Sankt Gallen kantonból származó Naeff család – a kiterjedt rokonság egy része Magyarországra származott el – ősi kastélya Balgachban található, ahol a toronyszoba falán ma is ott függ Batthyány Lajos közismert lithográphiája. Az egyik családtagra, a 19. században élt és nagy műveltségű Max Custer jogászra nagy hatással volt Batthyány Lajos személyisége és erkölcsi tartása, aki életét és működését tanulmányozva nagyon nagy államférfinak tartotta.⁸⁰

(balra) A balgachi kastély (Ráczné Tóth Katalin felvétele)

(jobbra) A kastély szobájának falán függő Batthyány-kép (Ráczné Tóth Katalin felvétele)

⁷⁸ Idézi: Tóth Dezső (Tóth, 2016.).

⁷⁹ Így a búcsúlevelét fennmaradt, ma a Piarista Tartományi Levéltárban őrzik. Kiadva: (Batthyány, 2008, 79–80.). Az aradi vértanúk búcsúlevelei is több kiadásban jelentek meg. Vö. *Az aradi vértanúk*, 1983, passim.

⁸⁰ Ráczné Tóth Katalin ny. könyvtáros családjáról van szó, saját közlése.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Batthyány Lajosné (2008): *Batthyány Lajos Emlékezete. Gróf Batthyány Lajosné Zichy Antónia visszaemlékezései férje fogságáról és haláláról.* Jel Kiadó, Budapest.
- Az aradi vértanúk* (1983): I–II. (Vál., szerk., előszó Katona Tamás.) Európa Könyvkiadó, Budapest (Pro Memoria).
- Bártfai Szabó László (1943): *Adatok Széchenyi István és kora történetéhez. 1808–1860.* I. köt. Budapest.
- Bernáth Zsófia (2011): *Gróf Károlyi Györgyné gróf Zichy Karolina élete.* Szakdolgozat (Konzulens tanár: dr. J. Újváry Zsuzsanna), PPKE, BTK. Piliscsaba.
- Békés István (1999): *Napjaink szállóigéi* I–II. Gondolat, Budapest.
- Eötvös Károly (1908): *Gróf Károlyi Gábor följegyzései* I–II. Révai Testvérek, Budapest.
- Fazekas Rózsa (1998): Károlyi György naplójából: 1835. július 20 – 1836. május 14., *Fons* (V. évf.) №3, 309–375.
- Fábri Anna (2009): *Hétköznapi élet Széchenyi István korában.* Corvina, Budapest.
- F. Dózsa Katalin – Simonovics Ildikó – Szatmári Judit – Szűcs Péter (2012): *A magyar divat 1116 éve.* Absolut Media Zrt., Budapest.
- Fényes Elek (1851): *Magyarország geographiai szótára I–II. kötet.* Kozma Vazul, Pesten (Reprint, Budapest, 1984).
- Gudenus János József (1990): *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája A–J.* Natura Kiadó, Budapest.
- Hermann Róbert (2007): Batthyány Lajos (1807–1849). *Magyar Tudomány*, 2007, №6, 795–806. <http://www.matud.iif.hu/07jun/11.html>. Letöltve: 2020. június 10.
- Kempelen Béla (1932): *Magyar nemes családok*, XI. köt. Grill Károly, Budapest.
- László Ferenc (2007): A nők mint a reformkori társas élet főszereplői. In: *A nők világa – Művelődés és társadalomtörténeti tanulmányok.* (Szerk.: Fábri Anna – Várkonyi Gábor.) Argumentum, Budapest.
- Mátray Gábor (1989): *Töredék jegyzmények Magyarország történetéből 1848/49-ben.* (Kiad., bev., jegyz. ellátta: Fülep Katalin.) Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- Molnár András (2000): Batthyány Lajos politikai szerepe 1848 előtt. In: *Batthyány Lajos emlékezete.* Vas Megyei Levéltár, Szombathely.
- Molnár András (2007): *Viam meam persequor, Batthyány Lajos gróf útja a miniszterelnökségig. Politikai életrajz (1807–1848): Beszéddek, levelek, írások (1824–1848).* Osiris, Budapest.
- Nagy Géza – Nemes Mihály (1900): *A magyar viseletek története.* Franklin Társulat, Budapest.
- Nagy Iván (1865): *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal.* 11. köt. T–Zs. Ráth Mór, Pest.
- Paget, John (1987): *Magyarország és Erdély.* (Szerk.: Maller Sándor.) Helikon Kiadó, Budapest. *Pesti Divatlap*, 1844–1845. Szerk: Vachot Imre. https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/RegeloPestiDivatlap_1844_3_PestiDivatlap/?pg=95&layout=s. Letöltve: 2020. június 14.
- Podmaniczky Frigyes (2003): *Egy régi gavallér emlékei. Válogatás a Naplótöredékekből, 1824–1844.* (Ford.: Kutas Emilné Podmaniczky Márta.) Széphalom, Budapest.
- Podmaniczky Frigyes (1984): *Egy régi gavallér emlékei. Válogatás a naplótöredékekből 1824–1887.* (Szerk.: Steinert Ágota.) Helikon Kiadó, Budapest.

Rados Jenő (1939): *Magyarország művészeti emlékei IV. kötet. Magyar kastélyok.* (Szerk.: Gerevich Tibor.) Műemlékek Országos Bizottsága, Budapest.

Takáts Sándor (1929): Asszonyaink a nemzeti eszmék szolgálatában. In: Takáts Sándor: *Emlékezzünk eleinkről.* Genius Kiadás, Budapest.

Tompos Lilla (2005): *A díszmagyar – a magyar díszviselet története.* Mercurius Kiadó, Budapest.

INTERNETES FORRÁSOK

Bajzik Zsolt *Az ikervári kastély története I-II. rész.*

<https://epa.oszk.hu/03300/03366/00106/bajzik.htm>. Letöltve: 2019. november 23.

Hernády Zsolt (2010): „Te mindig jó angyalom voltál.” *Múlt-kor*, 1. évf. 2010. 3. (ősz). 69–73. <https://mult-kor.hu/cikk.php?id=7143>. Letöltve: 2019. november 23.

Hernády Zsolt (2018): A legtiszteltebb honleány – Zichy Antónia grófnő, Batthyány Lajos hitvese. *Képmás magazin*, 2018. október 6. <https://kepmas.hu/a-legtiszteltebb-honleany-zichy-antoniya-grofno-batthyany-lajos-hitvese>. Letöltve: 2019. november 23.

Horváth Emese (2014): A divatban is úttörő volt Széchenyi István. (2014. november 26.) *Múlt.* <https://www.szeretlekmagyarorszag.hu/a-divatban-is-uttoro-volt-grof-szechenyi-istvan-bizony-sokan-megfordultak-utana/>. Letöltve: 2020. június 14.

Nyáry Krisztián (2015): Batthyány két asszonya. *Index*, 2015. október 6. https://index.hu/tudomany/tortenelem/2015/10/06/batthyany_ket_asszonya/ Letöltve: 2019. október 11.

Pesti Divatlap

https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/RegeloPestiDivatlap_1844_3_PestiDivatlap/?pg=95&layout=s. Letöltve: 2020. június 14.

Tompos Lilla: *'48 hatása a magyar viseletre.* <http://www.zetna.org/zek/folyoiratok/76/tompos.html>. Letöltve: 2020. június. 10.

Tóth Dezső (2016): Kétszáz éve született gróf Batthyány Lajosné Zichy Antónia. *Újkor.hu*. 2016. 11.10. <http://ujkor.hu/content/ketszaz-eve-szuletett-grof-batthyany-lajosne-zichy-antonia>. Letöltve: 2020. június 10.

Z. M. (2016): „Az áldott grófnő.” Nemzeti Könyvtár. https://nemzeti-konyvtar.blog.hu/2016/07/14/az_aldott_grofno_200_esztendovel_ezelott_szuletett_batthyany_lajosne_zichy_antonia_grofno. Letöltve: 2020. június 14.